

Metelkova, mon amour

Razmislek o (ne)kulturi skvotiranja

Če bi leta 1993 takrat formirana Mreža za Metelkovo doživela uspeh pri pregovarjanju z mestnimi in državnimi instancami, bi danes na mestu nekdanje vojašnice v središču Ljubljane stal legalen socialno-kulturni center, razprava o avtonomiji pa bi bila samo še eden številnih teoretskih okvirov. A dogodki so se odvijali drugače in nepremišljena agresivna samovolja takratnih lastnikov zapuščene vojašnice je prisilila iniciatorje Mreže in njene podpornike, da so prostore zasedli. Lakota – na tem mestu mišljena pozitivno – po fizičnem prostoru in po ustvarjanju je privedla do visoke kreativnosti in domišljije v programskem in vsebinskem pogledu, in to v nemogočih življenjskih razmerah, brez elektrike in vode, v nenehnem dokazovanju pomembnosti svojega obstoja tako soseki kot javnosti, mestnim in državnim institucijam. Zdaj že dvajset let stara Metelkova še vedno ostaja sinonim zasedništva v slovenskem prostoru. Kronološko gledano ni šlo za prvo javno zasedbo, je pa vsekakor še živeča in pomeni kontinuiran, v neformalne strukture vpet družbeni eksperiment, utrdbo nekonvencionalnih družbenih praks ter branik zoper vdor institucionalne kulture. In kar je najpomembnejše, dokazuje, da zasedeni prostor lahko preživi tudi v našem prostoru.

Skvotiranje ali zasedništvo pomeni življenje ali uporabljanje praznih, nenaseljenih in neuporabljenih prostorov ali zemljišč z namenom dolgotrajne uporabe brez zakonite pravice ali privolitve lastnika. Skvotiranje ni novodobni pojav, je sestavni (marginalni) del zgodovine razvoja bivališč, vendar pa je šele v povojnem obdobju presegel zgolj potrebo po stalnem bivališču. Tako sodobno urbano skvotiranje delimo na pet osnovnih oblik, ki zaobjemajo različne vzroke za zasedbe (Pruijt, 2013: 21): skvotiranje na podlagi prikrajšanosti in skvotiranje kot alternativna strategija pridobitve stanovanja, ki rešujeta predvsem stanovanjsko problematiko, s to razliko, da pri prvi skvoterji zasedajo bivališča za najbolj ranljive družbene skupine, pri drugi pa ga zasedajo zase, kot alternativo najemanju stanovanja. Tretja oblika je konzervatorsko skvotiranje, katerega namen je ohranitev določenega dela mesta, poslopja ali javne površine. Četrta oblika je projektno skvotiranje, ki zaobjema socialne centre in/ali avtonomne cone, z njim je

omogočena vzpostavitev določene ustanove brez večjih potencialov in birokratskih zapletov, kot so npr. ateljeji, prostori za vaje, koncertne dvorane, restavracije, kini, delavnice, galerije, knjigarne, knjižnice, infošopi, tiskarne, sitotisk, 'second hand' trgovine, 'trgovine give away', centri za pomoč migrantom itd.). Kljub široki možnosti vsebin je večina tega tipa skvotiranja povezana z alternativno glasbo in glasbeno produkcijo. Takšne zasedbe so lahko hkrati tudi bivalni prostori, ni pa nujno. In zadnja oblika je politično skvotiranje, kjer ni cilj skvot, temveč upor proti oblasti *per se*.

Kot je že bilo omenjeno, se v zadnjih desetletjih skvotiranje ne povezuje več zgolj s stanovanjsko problematiko, temveč je postalo svojevrsten način življenja. V povezavi s (progresivnimi) družbenimi gibanji so se oblikovale skvoterske skupnosti, ki na podlagi močne skupne identitete tvorijo razpršeno, a skupno t. i. skvotersko gibanje, ki ga zaznamujejo skupni miti, heroji, retorika, simboli in zgodbe. Pod skupnim simbolom skvoterskega gibanja, krogom s prelomljeno puščico, se prepletajo številne zgodbe zasedb in evikcij, spopadov s policijo, mučeništva, idealizacija mest in/ali držav, kjer je skvotiranje v razcvetu, občudovanje skvotov, ki so dobro organizirani ali imajo dolgo življenjsko dobo, idealizacija (mednarodne) skvoterske solidarnosti, pesmi, ki opevajo skvotersko življenje itd., na podlagi katerih so se razvile določene vrednote in načela (solidarnost, vzajemnost, samoorganiziranost, enakost itd.). In kje je tu AKC Metelkova mesto?

Glede na vrst spada Metelkova med primere urbanega projektnega skvotiranja v povezavi z družbenim gibanjem. Kompleks severnega dela nekdanje vojašnice danes zaobsega šest klubskih prostorov in dva bara, tri galerije, snemalni studio, infošop, odprto kuhinjo in številne ateljeje, delavnice ter pisarne. Vendar skvot niso samo prostori, temveč tudi ljudje, ki so v te prostore vpeti, tisti, ki jih vzdržujejo in uporabljajo, njihovi medsebojni odnosi, principi delovanja ter načela. Kakšna skupnost se je vzpostavila na Metelkovi in v kolikšni meri se ohranja skvoterska kultura? V nadaljevanju tega besedila sledi pregled Metelkove skozi prizmo skvoterskega gibanja, kaj pomeni zasedba Metelkove nekoč in danes, v kolikšni meri je razvila in ohranila kulturo skvotiranja v razmerju do širšega slovenskega prostora, pa tudi ožje, do njenih obiskovalcev ter delujočih znotraj Metelkove.

Med teorijo in prakso

Skvotiranje je ne glede na vsebino v osnovi vedno povezano s potrebo oziroma z mankom prostora. Čeprav so v zgodbo nastanka Metelkove vpeti številni dejavniki, od preporoda mirovniškega gibanja, težnje po celostni konverziji vojaškega aparata v civilne in miroljubne namene itd., je njeno jedro težnja po prostoru, natančneje pridobitev ateljejskega in kulturno socialnega prostora, ki bi zapolnil prostorski manko in hkrati omogočil delovanje številnih kulturnih ustvarjalcev in ustvarjalk ter skupin. V primeru Metelkove vsekakor zasedba ni bil prvotno izbran način doseganja cilja, temveč edino preostalo sredstvo, ko so bili dogovori o legalnem prevzemu prostorov dokončno prekinjeni z enostransko odločitvijo Mestne občine Ljubljana za nenadno rušenje zapuščenega vojaškega kompleksa. Preskok ograje je bil nujen, vendar pa zasedba ne bi preživela brez organiziranosti, ki jo je omogočila že prej oblikovana Mreža za Metelkovo. Ta je že tedaj, ko so potekali pogovori z občino, pripravila osnovo razdelitve prostorov in zametke načina delovanja kljub skupno kulturniški osnovi raznolike množice.

Podobno kot 'načelo diy' že dolgo ne velja samo za način produkcije, tako tudi skvotiranje že dolgo ne pomeni več samo akta pridobitve prostorov, temveč predvideva presežek samega dejanja v dolgoročnejšo prostovoljno zavezo, ki se kaže kot (ali skozi) način, tj. življenjski slog.

¹ Koncept 'osvobojenih', 'začasnih avtonomnih con' (ZAC) ali TAZ (angl.: Temporary Autonomous Zone) je razvil Hakim Bey.

² Takšen način povezovanja ima simbolno vrednost: pomeni upor zoper svet, strukturiran in reguliran z globalnimi odnosi, kjer prevladuje tržna logika. Svoje delovanje utemeljujejo na dveh med seboj povezanih konceptih, DIY in nenasilno direktno akcijo, kjer DIY pomeni 'narediti sam nekaj konkretnega' v sferi kulturnega, socialnega in političnega in ki v povezavi z nenasilno direktno akcijo presega tradicionalne protestne shode in ponuja raznolikost akcij ter pristopov 'izražanja upora'.

³ Življenjska pot skvota poteka od predpriprave zasedbe, dejanja zasedbe, vzdrževanja zasedbe (življenje in ali delovanje v zasedenih prostorih) in ponavadi prevedeva tri razplete: prvi, idealni, nadaljnji obstoj skvota, ali ponavadi realnejši, evikcija ali legalizacija.

Pri tem ni toliko pomembna strukturna pripadnost ali notranja raznolikost udeleženi, temveč predvsem gojenje eksplicitnih nazorov in/ali ideologije, direktne politične akcije ter oblikovanje določenih alternativnih institucij, ki včasih na neki točki postanejo tudi formalizirane. Osrednji način, s katerim se kulture upora definirajo zoper kulturo večine, je konstrukcija lastnih con, le-te pa so pogoj za oblikovanje skupnosti, skozi katero skušajo udeleženi svojo vizijo alternativne realnosti.

Cone se lahko razlikujejo glede na subkulturne elemente glasbe ali življenjski stil, vse pa so 'osvobojene', 'časne avtonomne cone'.¹ Znotraj ZAC in hkrati na širši, svetovni ravni, kulture upora oblikujejo horizontalno neformalno in ohlapno mrežo kolektivov, preko katerih poteka medsebojno informiranje in sodelovanje, posamezni kolektivi pa organizirajo glasbene dogodke, festivale in *partyje*, skrbijo za distribucijo fanzinov in glasbene produkcije, oblikujejo komune, potujoče ali skvoterske skupnosti ter skupine, ki se povezujejo glede na skupne (politične in družbene) interese. Odnosi med posameznimi deli mreže temeljijo na načelih darovanja, prostovoljnega dela, kooperacije, izmenjave in prijateljstva, kar pa ne izključuje denarnega prispevka (npr. vstopnin), kadar je to potrebno.² Dejavnosti niso omejene na prosti čas ali hobi, temveč

potekajo celodnevno in so vezane na lastni interes v povezavi za skupno dobro in ne presežek kot je npr. zaslužek. Aktivnosti potekajo v obliki samoorganiziranosti, visoki stopnji vzajemnosti in medsebojne pomoči, katerih temelj tvori nekakšna težko opisljiva notranja moč, ki jo Maffesoli označuje kot *puissance* (Maffesoli, 1996), vzvod, ki deluje kot kolektivni entuziazem ter ohranja strast in ljubezen do udejanjanja idej in prepričanj.

Puissance ima bistveno vlogo v življenjski poti skvota, od zasedbe, vzdrževanja zasedenega stanja in morebitnega razpleta in spremembe zasedniškega statusa.³ Njena stopnja jakosti vpliva na dolgotrajnost in razvoj, saj presega prvotno navdušenje ob zasedbi in omogoča vzdržljivost skvoterjem tudi dolgo po tem, ko zbledi prvi zanos vseh tistih, ki 'bi bili radi zraven' ter ostane peščica, ki se poleg npr. programske dejavnosti spopade z infrastrukturno pomanjkljivostjo in vzdrževalnimi deli, lastniki prostorov itd. Fotografije preskoka ograje so vsekakor ovekovečile trenutek zasedbe Metelkove, na podlagi prve navdušenosti se je skorajda čez noč spontano oblikovala skupnost, ki je nemudoma zagnala programsko produkcijo vse do zime. Prvotni entuziazem, ki je s prvim mrazom v prostorih brez elektrike, vode in gretja upadel, je zamenjala vztrajnost in moč redkih, za katere so bile slabe življenjske razmere drugotnega pomena in ki so omogočili, da je Metelkova s pomladjo znova zaživela in začela postopoma spodbijati marginalni status.

Strah pred drugačnostjo in očitke o getoizaciji se je po Bratku Bibiču (2003: 65) prebilo v letih od 1997 do 2001, in sicer prvič, z »normalizacijo« komunalnih razmer, to je po postopni priključitvi objektov na vodo in elektriko ter ureditvijo odvoza odpadkov, s čimer je bilo omogočeno povečanje in redno izvajanje kulturno-umetniških in drugih programskih dejavnosti, postopno funkcionalno urejanje in usposabljanje prostorov ter preoblikovanje vizualne podobe objektov in okolice, s katero je Metelkova postajala čedalje bolj priljubljena in močno družabno obljudena, in drugič, z začetkom aktivistične politične dejavnosti, s katerimi odpre vprašanja o kulturno-umetniškem značaju in družbeni funkciji uporabnikov, s tem pa posredno in neposredno tudi o funkciji same

Metelkove mesta. Nekoliko pozneje, na prelomu stoletja, postane Metelkova, delno tudi zaradi vpliva številnih drugih aktivistično usmerjenih grupacij,⁴ (legitimni) prostor svobodnega javnega združevanja in izražanja nekonformnih političnih stališč, neodvisnih od političnih strank. Simbol in praktični izraz metelkovske političnosti na prelomu tisočletja postane ne dolgo delujoč UZI (Urad za intervencije), imensko za marsikoga 'premalo transparenten' Socialno-kulturni center Metelkova mesto (SKC MM) pa se ravno v tem času preimenuje v ideološko primernejši in politično produktivnejši Avtonomni kulturni center Metelkova mesto (AKC MM). Preseganje getoizacije je imelo daljnosežne posledice: odprtost prostora je postopoma privedla do vključitve večjega števila 'zunanjih' oblikovalcev programa, s tem pa do širše programske ponudbe in posledično do prihoda več različnih publik, ki se konec tedna poenotijo v prostoru in Metelkovo spremenijo v enega od najbolj množično obiskanih nočnih prostorov v Ljubljani.

Leta 1993 je zasedba Metelkove za ljubljansko populacijo, pa tudi širše, res bila nekaj novega, drugačnega, celo tujega. A po dvajsetih letih, v katerih so šle skoznjno ne samo množice, temveč cele generacije, tudi danes za marsikoga, kljub nekakšni samoumevnosti, še vedno ostaja neznananka. Pustimo ob strani že folklorno prepričanje tistega segmenta ljudi, ki nima z Metelkovo nikakršnih stikov, a v njej vseeno prepozna pribežališče družbene margine in socialnih problemov in ničesar drugega. Po dvajsetih letih je veliko bolj presenetljivo, kako malo so, predvsem obiskovalci, pa tudi mnogi, ki imajo željo po vsebinskem sodelovanju ali pa znotraj Metelkove že delujejo, seznanjeni s statusom, procesi delovanja in načeli ne samo Metelkove, temveč zasedniških prostorov nasploh, ter da so predstave o tem, kaj pomeni 'avtonomija', izrazito različne, včasih celo izključujoče, in to kljub temu, da so hkrati debate o t. i. alternativni, diy-kulturi, zasedništvu in podobnem vseskozi izjemno žive in dinamične (formalno teoretske in neformalne, 'gostilniške'). Kako je lahko prišlo do takšnega odmika med teorijo in prakso?

Skupek raznolikosti

V Sloveniji ne poznamo take tradicije skvotiranja v smislu pojavnosti in gibanja kot v tujini,⁵ približek temu so dosegle šele nekatere zasedbe po Metelkovi. Pred zasedbo vojašnice je znan edini primer (javnega) skvotiranja v Sloveniji (pa še ta je bila v času SFRJ) hiša na Erjavčevi, kjer je šlo predvsem za eksperiment, simbolno, nekajdnevno zasedbo, ki je želela opozoriti na stanovanjsko problematiko (podobno kot nekajurna zasedba kina Triglav aprila letos). Manko kontinuiranosti in večpojavnosti skvotiranja je onemogočil kakršno koli osnovo, na podlagi katere bi se lahko začela oblikovati kultura skvotiranja pri nas. Člani Mreže so sicer predvidevali, da bo za pridobitev prostorov treba le-te zasesti, na pomoč so jim priskočili nizozemski skvoterji, ki so jih nekoliko uvedli v predvsem praktični del zasedbe, a bodoči zasedniki, ki so se jim ob samem dejanju zasedbe priključili tudi številni nečlani Mreže, razen razporeditve prostorov in postavljene neke osnovne premise organiziranosti niso imeli nikakršnih izkušenj in natančno izdelanih smernic, po katerih bi se ravnali. To je postalo vidno kmalu po zasedbi, saj sta se znotraj Metelkove oblikovali dve skupini; prva, ki je še vedno težila k vzpostavitvi formalno organi-

⁴ Vila Mara & AC Molotov, Dost je! in takratnega naraščajočega protestniškega gibanja v zvezi z vstopom Slovenije v Nato in EU.

⁵ V času SFRJ so stanovanjsko problematiko uspešno reševali z družbenimi neprofitnimi stanovanji, ob osamosvojitvi Slovenije pa so bili znani posamezni primeri nezakonitih vselitev v prazna vojaška stanovanja. Med posebne primere skvotiranja lahko uvrščamo tudi 'črne gradnje', ki jih zasledimo še danes. Na področju mladinske kulture pa so v SFRJ pomembno vlogo imeli mladinski klubi. Predvsem v manjših krajih so pogosto mladi v dogovoru z lokalnimi občinarji dobili v uporabo določen prostor, kjer so lahko prirejali različne kulturne dogodke.

ziranega kulturnega centra, k deljenju prostorov in upravljanju, in druga, ki se je »zavzemala za neposredno demokracijo, odpravo delitve dela in za delitev prostorov po potrebi od znotraj« (Pirc, 2003) in ki je nazadnje prevladala.

Naj gre za alternativno, drugačno, ulično ali kakršnokoli že ustvarjanje, je v ospredju Metelkovo vodila kultura, ki šele pozneje, kot je bilo že omenjeno, dobi nekoliko bolj izpostavljen politični predznak. Zakaj tak poudarek? Ker se akt zasedbe prostora sam po sebi razume kot političen (nasprotovanje stanovanjski zakonodaji) in ker predvideva (če ne gre – in po navadi ne gre – za dejanje posameznika) vzpostavitev skupnosti. Vendar pa ni nujno, da bo nastala skupnost vsebovala visoko stopnjo socialnega kapitala in vzpostavila trdne skupne vrednote ter pravila delovanja. Metelkova že leta poudarja, da je skupek raznolikosti, da združuje različne skupine in posameznike, ki jih je nemogoče ujeti v kalup neke formalne strukture, kakršno si na primer predstavlja Mestna občina Ljubljana. Ta skupek temelji na neki osnovi skupnosti, ki je navzven najbolj vidna prek mesečnega zasedanja metelkovcev (Forum), čiščenja, ohranjanja in kontrole skupnih zunanjih površin ter občasnega skupnega programa, kot so obletnica, benefiti in podobno.

Metelkova tvori skupnost, premalo pa goji *kulturo skupnosti*. Medtem ko prakse skvotov v tujini kažejo visoko stopnjo kohezivnosti, samoorganiziranosti ter medsebojnega spoštovanja in pomoči, določitev osnovnih pravil delovanja in vsebin ter gojenje zavesti, da zasedeni prostori niso samoumevni, temveč jih lahko nekdo uporablja samo toliko, kolikor prispeva k skupnosti, se je Metelkova že na začetku znašla v sivi coni. Brez nekega 'predznanja' so se zasedniki Metelkove v danem položaju, ki je zahteval hitro reakcijo, in glede na stanje napol porušene vojašnice, znašli najbolje, kot so se lahko. A kar je bilo tisti prvi generaciji Metelkovcev samoumevno, ni nujno, da je samoumevno tudi generacijam, ki prihajajo za njo. Metelkova seveda ni več taka, kot je bila pred dvajsetimi leti, menjavajo se ljudje, spreminja se program. Manko neke eksplicitne politične pozicije, na podlagi katere bi se postavili določeni zavezujoči pogoji za uporabo in delovanje na Metelkovi, je že pri prvi generaciji metelkovcev pustil določene pomanjkljivosti, nekatere so se medtem že uredile, druge pa imajo daljnosežne posledice.

Ohlapna struktura ima vsekakor določene prednosti, saj dopušča veliko stopnjo svobode v delovanju posameznikov/posameznic in posameznih skupin/kolektivov, izjemno fleksibilnost ob nenadnih dogodkih ali stanjih, ki bi lahko ogrozili delovanje ali celo obstoj Metelkove kot celote, hkrati pa ta razrahlanost dopušča osip pri odločanju in sprejemanju odgovornosti, majhno pretočnost novih sil, saj so nekateri prostori oddani 'za večno', omogoča alienacijo klubskih in ateljejskih uporabnikov, dopušča, da se občasno znotraj programskih shem znajdejo politično in nazorsko dvomljive vsebine, organizatorji in ustvarjalci z osebnimi predvsem finančno pridobitniškimi interesi ter občasno zadrževanje ali obisk skupin, ki s svojo dejavnostjo kršijo in škodujejo Metelkovi kot taki (organizirano žeparstvo, neonacistične skupine, preprodaja in uživanje trdih drog med odvisniki), na katere metelkovci velikokrat reagirajo prepočasi in včasih celo potem, ko je že prepozno. Nikoli niso bila docela oblikovana merila, na kakšen način in koliko časa lahko nekdo prostor uporablja, ali je to povezano z delovanjem/ustvarjanjem, sodelovanjem v skupno dobro, kaj je dovoljeno in kaj se absolutno ne tolerira itd.

Negovanje spomina

Oznaka 'skupek mnogoterosti' omogoča Metelkovi optimalno pozicijo demokratičnosti, hkrati pa vzdržuje stagnacijo in ohlapnost pri ohranjanju Metelkove kot take. Posledice takšnega odnosa

niso vidne takoj, temveč se počasi zajedajo v metelkovski prostor, a zato toliko močneje in dolgotrajneje. Zakaj je to pomembno? Ker manko začrtanih skupnih vrednot in pogojev povzroča tudi izgubo metelkovskega 'spomina'. Z vsako generacijo ponikne v pozabo določen segment metelkovske zgodovine, ki omogoča, da jo čedalje bolj enačijo z drugimi, profitnimi kulturnimi institucijami in prireditvenimi prostori in čedalje manj kot določen politični subjekt. Vrhunec politične participacije je bil svoj čas UZI, vendar pa ni zajemal Metelkove kot celote – navzven, za medije in širšo javnost da, vendar če pogledamo natančneje, je bila to le ena od skupin, ki so se združevale in delovale na Metelkovi. Tako je tudi danes, politična teorija in praksa se je iz klubov in dvorišča preselila dobesedno in metaforično 'na podstrešje' stavbe Hleva v novo info točko, ki so jo ustanovili nekateri aktivisti zdaj že pokopanih skvotov AC Molotova in Galicije. Čeprav se o Metelkovi govori kot o političnem subjektu in je bila ta ideja za prvo generacijo verjetno samoumevna, pa Metelkova nikoli ni definirala in se docela držala določenih političnih nazorov in vrednot. Tako so se te z leti, s prihodom novih ustvarjalnih sil, nekoliko zabrisale. Hkrati pa se je s tem dopustilo, da se danes na Metelkovi soočamo s tremi problematikami, ki so povezane s programom in obiskovalci: potrošniška drža, nekritična primerjava 'alternativnih' produkcijskih prostorov in posploševanje programa.

Pogosto se kdo čudi, češ da naj bi obiskovalci vedeli, kam prihajajo, ko vstopajo v območje Metelkove. Žal jih veliko ne ve, zanje je Metelkova samo še en prostor, ki je vizualno malce samosvoj in cenovno ugoden. In veliko tistih, ki trdijo, da vedo in razumejo poslanstvo in delovanje samoniklih prostorov, še vedno vanj vstopa z nezavedno potrošniško pozicijo, ker vseeno pričakujejo, da bodo prostori brezhibni (garderobe, kvalitetno ozvočenje), merilo alternativnosti sta pogostnost brezplačnega programa in višina prispevka za pijačo, uporabljajo diskurz delovnih razmerij ('natakar', 'varnostnik', 'osebje', 'gostje kot stranke'), zahtevajo brezhibno 'postrežbo', ki vključuje gostinske bonitete (slamice, led), z nizko empatijo do nastopajočih, ki se skorajda ne razlikuje od odnosa nekdanje vlade do kulturnikov, predvsem pa z odnosom, da ker ni eksplicitno določeno (zasebno ali drugo) lastništvo nad prostori, je vsa infrastruktura brezplačna in lahko kot obiskovalci počnejo, kar se jim zljubi, morebitno opozorilo ali prepoved pa doživljajo osebno, z zamero. Za vzpostavitev takšnega odnosa veliko mero odgovornosti nosimo metelkovci sami, saj smo s širitvijo ponudbe pijač usodno vplivali na pomen in razumevanje 'metelkovskega šanka', ki je bil nekoč potisnjen v ozadje, danes pa marsikdaj zasenči programsko ponudbo, dodatno pa so ga utrdile različne inšpekcijske službe, ki so uspešno transformirale status podpornika v status potrošnika.

In ravno ta zasidrana potrošniška logika vedno znova odseva šibkost razumevanja večplastnosti skvoterskih praks in konceptualnih nastavkov. Ekonomska sfera je eno ključnih področij alternativnih življenjskih praks, konec koncev 'alternativno' vsebuje izumljanje in udejanjenje drugačnih življenjskih in produkcijskih načinov, razlikujočih se od prevladujočih družbeno-ekonomskih odnosov in delovanj. Če jo zlahka mislimo na makroravni, se po nepotrebem vedno znova ustvarja zadržek do te teme v vsakdanjih odnosih, še posebej na 'podzemni' (sub)kulturni sceni. Zaradi pomanjkanja objektivnega odnosa do (in razumevanja) neprofitnosti se razprava o ekonomski sferi hitro sprejme v diskurz ponavljanja prevladujočih tržno-ekonomskih razmerij, kjer prevladuje na eni strani miselnost, da je edino merilo 'predanosti', ali bolje, 'vdanost alter sceni' omogočanje zastojne ponudbe in brezplačnega dela, po drugi strani pa se ti isti vzorci ves čas preslikavajo skozi kriterije in oznake, značilne ravno za tržno-ekonomske odnose. Pri tem se rado zgodi, da se za primerjavo in dokazovanje določenih 'alternativnih' praks vzame npr. Tovarna Rog, (saj – sicer redkih – skvotov drugje po Sloveniji večina ne pozna), medtem ko tisti zunaj prestolnice potegnejo premise z lokalnimi formalnimi in neformalnimi mladinskimi klubi. Te primerjave lahko sogovor-

⁶ Za nekatere je Metelkova premalo ali sploh ni več 'punk', za druge premalo sledi trendom, tretji enačijo množični obisk s programsko ohlapnostjo, četrti ji očitajo programsko ekskluzivo za 'elitistično' peščico, pete moti glasbena nedoslednost klubskih večerov, šesti te iste večere doživljajo kot glasbeno monotone, sedmi pogršajo drugo (ne)odrsko produkcijo, osmi imajo občutek, da je koncertne dejavnosti premalo, deveti pogršajo klubsko intimo, deseti zahtevajo množične zabave, enajsti obtožujejo, da Metelkova premalo ali celo ne deluje več po načelu 'naredi sam', dvanajsti menijo, da bi program in delovanje morala biti financirana izključno iz razpisov in subvencij, trinajsti trdijo, da je kajenje neločljivi del programske ponudbe, štirinajsti podajajo anonimne prijave na inšpektorate, za petnajste so klubi 'diskoartel', za šestnajste Metelkova ponuja 'hlevsko kulturo' in tako dalje in tako dalje ...

⁷ Tudi načini delovanja se med metelkovskimi javnimi prostori razlikujejo tako glede načinov odločanja (kolektivno odločanje ali bolj hierarhičen princip), financiranja (programske subvencije ali finančna samozadostnost), dnevne odprtosti (tedensko ali po dnevih, odvisno od programa) itd. Kljub tem razlikam vsa javna prizorišča spoštujejo (in to veliko bolj, kot se jim marsikdaj prizna) osnovno načelo Metelkove: odprtost tako za 'starejše' kot za novodobne množične (sub)kulturne prakse in glasbene žanre, da omogoča prostor za ustvarjalce, ki na podlagi različnih nazorov ne želijo ustvarjati in delovati v institucionalnih prostorih, da z enakim spoštovanjem pristopa do uveljavljenih kot do še neuveljavljenih glasbenih in drugih ustvarjalcev, in da omogoča izvedbo programa tudi tistim organizatorjem programa, ki niso del posameznega klubskega kolektiva.

⁸ Ta vsebinska delitev, ki pa nikakor ni izključujoča, vsebuje tudi nekoliko pragmatičnosti, saj se tako klubske vsebine večinoma ne prekrivajo, po drugi strani pa tudi omogoča posameznemu klubskemu kolektivu, da ohranja in podpira določeno kulturno produkcijo in se hkrati lahko izogne tisti, ki ji žanrsko ni toliko blizu.

ce hitro zavedejo, da zapadejo v ponavljajoči se krog opravičevanja in dokazovanja, ne da bi se zavedali, da so v osnovi brezpredmetne. Gledano v celoti, ne gre za to, kdo je tu boljši in kdo slabši, temveč da je v vsakem premisleku o samoniklih prostorih nujno vključiti in razlikovati ne samo načine delovanja, temveč tudi pogoje, ki ta delovanja omogočajo. Če tega ni, potem je vsaka primerjava že v osnovi nemogoča in kot taka lahko vodi samo v napačne sklepe in v ustvarjanje negativnih razmerij in razkolov na že tako ne pretirano veliki 'alternativni' sceni.

In tretje, že nekaj časa velja eden glavnih očitkov Metelkovi, da ne ponuja več alternativnih programskih vsebin, temveč postaja množično zabavišče za mase in pri tem izgublja na politični noti, ki jo je gradila v preteklosti. Predstave o tem, kaj naj bi bilo 'alternativno' in kaj 'pop-ularno', so pri tem različne, včasih celo kontradiktorne.⁶ To, 'šizofreno' stanje ima skupno podstat – če odmislimo subjektivne preference, je skupno vsem naštetim očitkom predvsem to, da tako obiskovalci Metelkove, kot tudi nekateri njeni ustvarjalci, mnogokrat posplošujejo in medsebojno enačijo posamezne klubske programske smernice, s tem pa so v javnem diskurzu dosegli izničenje posameznih klubskih specifičnosti.⁷ Še več, z enačenjem klubske dejavnosti z Metelkovo samo s tem nehote izrinjajo drugi del Metelkove, to je ateljejsko dejavnost, ki je posledično odmaknjena na rob vidnega, zabrisanega, individualnega. Gledano idealno-tipsko je ena najpomembnejših nalog Metelkove vsekakor ta, da je poleg lastne produkcije odprta za vse, ki ustvarjajo na področju neprofitne kulture ali izvajajo različne družbeno aktivistične dejavnosti. V praksi ta koncept vsekakor trči ob različne omejitve, od prostorskih in tehničnih zmogljivosti, terminske zasedenosti, pa tudi konec koncev od vsebinske primernosti in kakovosti ponujenega programa. Očitek, da je program prireditvenih prostorov postal ohlapen, zavaja, dovolj je vpogled v mesečni program posameznih klubov, iz katerega je takoj razvidno, da ima vsako prizorišče svojo programsko politiko, ki nagovarja določen segment publike in s katero Metelkovo kot celoto tvori v programsko raznovrsten prostor.⁸ Kdor trdi, da tega ni, ali dejansko ni seznanjen z metelkovskim *modusom operandi* ali pa iz različnih (ne)osebnih razlogov želi ohraniti lastno nevedenje z namenom, da prvič, nevtralizira in odreka legitimnost sodobnim urbanim kulturnim in drugim vsebinam, ter drugič, silam, ki so oziroma prihajajo, narekuje, da njihovo delovanje ni pravo, ali huje, da je ničvredno. Kako torej ljubiti prostor, če ga ne smeš ljubiti po svoje? In če se ti odreka pravica do ljubezni, kako potem zahtevati, da Metelkovo v trenutkih, ko postane ogrožena, brezglavo braniš?

Ob vseh teh navidezno partikularnih razlogih, ki odsevajo potrošniško stanje duha družbe na splošno, se seveda pozablja na širšo

⁹ Eden zadnjih takšnih primerov je bil npr. leta 2006 ob novem Zakonu o društvih in gostinski dejavnosti, ki je opustošil dejavnost številnih mladinskih in drugih prostorov 'alternativne' kulture. Metelkova je bila ena redkih, ki so pritisk vzdržali, ter imela pomembno vlogo pri ohranjanju kulturne ustvarjalnosti v premostitvenem obdobju, ki so ga prizadeti prostori potrebovali, da so se znova vzpostavili.

sliko: da Metelkova še vedno obstaja ravno zato, ker so tam vsak dan osebe, ki zanjo skrbijo in ki velikokrat zaradi tega tudi zanemarjajo zasebno življenje, da se omejuje uporaba določenih substanc, da je vama in čista ravno zato, ker je metelkovcem mar, kaj se dogaja znotraj javnih prostorov in na dvorišču, da je eden od razlogov, da lahko marsikdo tam nastopa, tudi ta, da obstajajo posamezniki, ki skrbijo za opremo in prostore, da je marsikdo dobil prve izkušnje kot nastopajoči ali organizator in/ali se naučil uporabljati tehnično opremo ravno na Metelkovi in si morda s tem tudi začrtal svojo nadaljnjo kariero, itd. In ne nazadnje pozabljajo, da dokler bo obstajala Metelkova, bodo obstajali ali se na novo oblikovali tudi drugi samonikli in podobni prostori. Kakršen koli odnos imajo do Metelkove, je le-ta še vedno prvi in hkrati zadnji branik alternativne kulture v Ljubljani in širše⁹.

Sklep

Medtem ko si je Metelkova na začetku prizadevala, da bi se rešila getoizacije, ima danes težave predvsem s preobljudenostjo. V tem ni osamljena, številni skvoti, ki doživijo zavirljivo dobo nekaj desetletij, se soočajo s problemom odprtosti: ali skušati ohraniti neko kontrakulturno politično identiteto in sprejemati samo člane bolj ekskluzivnih scen ali težiti k odprtosti in privabljanju širok spekter ljudi s tveganjem, da se sčasoma prelevijo v kulturni *mainstream*. Tu ni preproste in hitre rešitve. Večina tako ohranja nekakšen *status quo* in programske jadra med obema opcijama, saj čeprav prevladujoči delež obiskovalcev pride predvsem zaradi glasbe ali druge umetniške dejavnosti, pa tudi zgolj zaradi zabave, ti prostori še vedno ostajajo družbena in kulturna stičišča znotraj aktivistične mreže. Zato je pomembno, da se ohranja in ves čas poudarja, da ti prostori niso samoumevni in da se gojijo in ohranjajo določene neinstitucionalne prakse. Še toliko bolj zato, ker se v zadnjih letih povečuje zapiranje skvotov ali njihova legalizacija. 'Skvotiranje je pravica, ne privilegij' je eden temeljnih sloganov skvoterskega gibanja, a dandanes postaja predvsem privilegij v smislu pridobivanja izkušenj, širjenja obzorij in odmika od ustaljenih življenjskih vzorcev in praks.

Razlogi, da Metelkovi ni uspelo v celoti vzpostaviti, negovati in ohraniti trdnih nastavkov in načel skvoterskega gibanja, so predvsem širši, pomanjkanje skvoterske tradicije v slovenskem prostoru in ožji, številčnost zasednikov (okrog 200) ter njihova razdeljenost, ki traja od samega začetka, na dve struji, od katerih je ena podpirala takojšnjo legalizacijo, druga pa vzpostavitev in ohranitev avtonomne cone. Ta delitev je prisotna vse do danes. Ohlapnost pa še dodatno ohranja ves čas prisoten ambivalenten odnos do odprtosti za javnost in načrtovanja vsebinske meje tako v programskem pogledu kot širše. Na ravni same Metelkove je stanje trenutno obvladljivo, a v prihodnje bo verjetno treba odpreti tudi to vprašanje. Predvsem zato, ker se v zadnjih letih odpira čedalje več lokalov, ki ponujajo podoben oz. enak (alternativno *mainstreamovski*) glasbeni program, kot ga pogosto zasledimo na Metelkovi, kar pri nepozornih obiskovalcih lahko kaj hitro zabriše zmožnost razlikovanja med prostorskimi statusi.

Idealno bi bilo, da bi podobno kot v drugih tujih (vele)mestih tudi v Ljubljani obstajalo več avtonomnih kulturnih, pa tudi političnih središč, ki ponujajo različne vsebine in ki se med seboj dopolnjujejo. V nasprotju z Metelkovo, ki je resnično produkt določenega obdobja – množične družbene pobude in kot taka nosi neko simbolno vrednost –, so druge prostore zasedle manjše

skupine, ki dolgoročno teh prostorov večinoma niso mogle ubraniti. A ko 'pade' prostor, z njim 'padejo' tudi vsebine. Zato je toliko pomembnejše, da Metelkova neguje in daje priložnost različnim ustvarjalcem in skupinam ter prepoznava potencial, ki ga ti ponujajo. Da motivira, deluje kot navdih in podpira različne vsebine, sploh tiste, zaradi katerih se tudi Metelkova sama ponša kot 'prostor drugačnosti in alternativne kulture'. Še toliko bolj zato, ker jo ves čas spremlja vprašanje legalizacije, s tem pa velika nevarnost, da zapade v popolni konformizem, kjer bo edino merilo uspešnosti število obiskovalcev, število dogodkov, pomembnih imen itd., vsa avtonomna, tudi marginalna produkcija pa bo potisnjena na stran. Gre za veliko odgovornost, tako delujočih kot obiskovalcev. Za tak nagib je potrebno predvsem enotno delovanje, ki temelji na medsebojnem zaupanju in spoštovanju osebne svobode in prepričanja, upoštevanju dogovorov in vzajemnosti ter prepoznavanju in samokontroli ob vdorih potrošniške logike. Samo v takem okolju namreč idealizem in volja vzdržita.

Literatura

- BABIĆ, J. (2003): *Skvotiranje. Življenjski stil ali urbana guerila*. Diplomsko delo. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- BEY, H. (1991): *T. A. Z., The Temporary Autonomus Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. Brooklyn, New York, Autonomedia.
- BIBIĆ, B. (2003): *Hrup z Metelkove: tranzicije prostorov in kulture v Ljubljani*. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- MAFFESOLI, M. (1996): *The Times of the Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society*. London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications.
- MCKAY, G. (1998): DiY Culture: Notes towards an Intro. V *DiY Culture, Party & Protest in Nineties Britain*, G. McKay (ur.), 1–53. London in New York, Verso.
- PIRC, V. (2003): Desant na Metelkovo. *Mladina*. Dostopno prek: <http://www.mladina.si/97657/metelkova/?cookieu=ok> (18.7.2013).
- PRUIJT, H. (2013): Squatting in Europe. V *Squatting in Europe: Radical Spaces, Urban Struggles*, Suatting Europe Kollektive (ur.), 17–60. Brooklyn, New York, Autonomedia.

METELKOVA

12–20 Jasna Babič

Metelkova mon amour

Razmislek o (ne)kulturi skvotiranja

Metelkova mesto se je za sinonim zasedništva v slovenskem prostoru. Kronološko ni prva javna zasedba, je pa vsekakor še živeča. S primerjavo z mednarodnim skvoterskim gibanjem skušam analizirati, kakšna skupnost se je vzpostavila na Metelkovi in v kolikšni meri neguje skvotersko kulturo, kaj pomeni zasedba Metelkove nekoč in danes, v kolikšni meri je razvila in ohranila kulturo skvotiranja v razmerju do širšega slovenskega prostora, pa tudi ožje do njenih obiskovalcev ter delujočih na Metelkovi. Besedilo se zaključuje s sklepom, da Metelkova ni uspela docela vzpostaviti, negovati in ohraniti trdne nastavke in načela skvoterskega gibanja zaradi pomanjkanja skvoterske tradicije v slovenskem prostoru, številčnosti zasednikov ter njihove heterogenosti in delitev, ki se vleče od samega začetka, na tiste, ki so podpirali takojšnjo legalizacijo in druge, ki so želeli vzpostaviti in ohraniti Metelkovo kot avtonomno cono.

Ključne besede: skvotiranje/zasedba, direktna politična akcija, skupnost, začasna avtonomna cona, Metelkova mesto.

Jasna Babič, diplomirana kulturologinja in magistra sociologije, zaposlena na Mirovnem inštitutu v Ljubljani, v prostem času je programska koordinatorica Kluba Gromke, AKC Metelkova mesto. (jasna.babic@gmail.com)

21–28 Vasja Ris Lebarič

Puščava normalnosti

Avtonomna kulturna cona Metelkova mesto še po dvajsetih letih svojega obstoja ni od oblasti prepoznana kot eden najpomembnejših subkulturnih centrov, ki skupaj z malim številom nekaterih drugih avtonomnih prostorov sestavlja središče alternativne kulture. Populistično se alternativno sceno in subkulturo še zmeraj predstavlja kot nerazvito in nedoraslo, ki lahko nekoč v prihodnosti, če bo dosegla »cilj«, postala ideološko ustrezna etablirana kultura. Spornost sedanje »še ne izoblikovane« AKC Metelkove pa ne izhaja le iz kulturnih ali zunanjih nepremičninskih ekonomskih interesov, temveč iz širše ideološke neustreznosti, zaradi česar je vedno znova izpostavljena poskusom gentrifkacije. To jo postavlja med zadnje branike pred zadušitvijo vsakršne kulturne in produkcijske raznolikosti.

Ključne besede: AKC Metelkova mesto, gentrifkacija, subkultura, ideološki aparati države, produkcijska razmerja.

Vasja Lebarič je študiral na Universität der Künste Berlin in Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani, kjer je diplomiral in magistriral. (vasja.lebaric@mail.ljudmila.com)

29–41 Saša Nabergoj

Gesamtkunstwerk Metelkova mesto

V dvajsetih letih so AKC Metelkovo mesto njeni uporabniki z arhitekturnimi, gradbenimi, umetniškimi in rokodelskimi intervencijami v njen javni prostor in zunanost stavb spremenili v Celostno umetnino Metelkova. Avtorica je tekstu izluščila ključne točke procesa njene izgradnje, jih umestila v širši zgodovinski, družbeni, politični in kulturni okvir in skušala opredeliti konstitutivne elemente umetniških praks in postopkov grajenja metelkovske umetniške skupnosti. V tekstu dokazuje, da moramo na Celostno umetnino Metelkova gledati kot na *work-in-progress*, pri čemer posamezni segmenti včasih izginejo oziroma se počasi prekrijejo s posegi drugih, nekateri pa so že od vsega

SUMMARIES

METELKOVA CITY

12–20 Jasna Babić

Metelkova mon amour

Reflections on the (Non-)Culture of Squatting

In some circles in Slovenia the name Autonomous Cultural Center Metelkova City is considered to be almost a synonym of squatting. Although Metelkova was not the first public squat, it definitely remains the oldest of those still around. Drawing comparisons with the international squatting movement, the squatter community in Metelkova is analyzed on different levels: to what extent it nurtures the culture of squatting, and what was and remains the role that Metelkova plays in a wider Slovenian context in terms of developing and sustaining the squatting culture. The article ends with the conclusion that the squatter movement in Metelkova (and elsewhere in Slovenia) has so far failed to fully develop, nurture and maintain strict guidelines and principles, and that this can be attributed to the lack of squatting tradition, the large number of people involved in the project, and the internal division among them on the legalization issue.

Keywords: squatting, direct political action, community, temporary autonomous zone, Metelkova City

Jasna Babić graduated in cultural studies and holds an MA in sociology, works at the Peace Institute and, in her free time, is a program coordinator of the Gromka Club in ACC Metelkova City. (jasna.babic@gmail.com)

21–28 Vasja Ris Lebarič

The Desert of Normality

After twenty years the establishment still does not recognize Metelkova City as one of the most important centers of alternative culture. Correspondingly, the alternative scene is still viewed as »underdeveloped« or merely as »undeveloped mainstream culture.« Something that can, in the best-case scenario, aspire to develop into an ideologically aligned established culture. The perspective of a »not yet« Metelkova is not problematic due to economic and real estate interests but because of a wider ideological inadequacy, which is expressed also through continuous gentrification attempts. Metelkova is one of the last defense lines of diverse cultural and production modes in the area.

Keywords: ACC Metelkova City, gentrification, subculture, ideology, ideological state apparatuses, relations of production

Vasja Lebarič studied at the Universität der Künste in Berlin and at the Academy of fine arts and design, where has obtained BA and MA. (vasja.lebaric@mail.ljudmila.com)

29–41 Saša Nabergoj

Gesamtkunstwerk Metelkova City

For the last twenty years the protagonists of the ACC Metelkova City have been transforming its public space and the façades of the buildings by architectural, constructional, artistic and handcraft interventions, thus creating a unique kind of *gesamtkunstwerk*. The article focuses on the key points of the construction process and its contextualization in a broader historical, social, political and cultural context, thus aiming to define the constitutive elements of artistic practices and procedures of setting up the Metelkova artists' community. The article highlights the necessity to perceive the entire area as a *work-in-progress*, with individual segments sometimes disappearing or gradually overlapping with other interventions, and with a number of elements that from the very beginning